

**MEMÒRIA DE LA INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA
AL CARRER DE PELAI, 9-11, 30, DE BARCELONA**

Data de la intervenció: 30 de juny - 2 de juliol de 2004

CODI MHCB: 081/04

JOSÉ MANUEL ESPEJO BLANCO

ÍNDEX

1. INTRODUCCIÓ. MOTIVACIONS DE LA INTERVENCIÓ I OBJECTIUS
2. SITUACIÓ GEOGRÀFICA
3. CONTEXT HISTÒRIC I INTERVENCIONS ANTERIORS
4. METODOLOGIA DE TREBALL
5. TREBALLS REALITZATS. DESCRIPCIÓ I INTERPRETACIÓ
6. CONCLUSIONS
7. FITXES D'UNITATS ESTRATIGRÀFIQUES
8. BIBLIOGRAFIA

1. INTRODUCCIÓ. MOTIVACIONS DE LA INTERVENCIÓ I OBJECTIUS

Aquesta memòria recull els resultats del control arqueològic preventiu (referència MHCB: 081/04) efectuat sobre unes obres de canalització en rasa, de 60 mts de longitud, realitzades per l'empresa **Espelsa** per a **Fecsa-Endesa**. La intervenció, feta sota la supervisió del **Servei d'Arqueologia Urbana del Museu d'Història de la Ciutat, Institut de Cultura, Ajuntament de Barcelona**, ha estat duta a terme a la vorera del carrer de Pelai, 9-11, 30, (**Figures 1 i 2**).

La direcció tècnica ha estat assumida per l'arqueòleg José Manuel Espejo Blanco, de l'empresa **ÀTICS, S.L., Gestió i Difusió del Patrimoni Històric i Arqueològic**, la qual ha facilitat tot el material necessari per a dur a terme la intervenció.

Les tasques arqueològiques, simultànies a les obres, s'iniciaren el dia 30 de juny de 2004 i finalitzaren el 2 de juliol del mateix any.

El control arqueològic tenia com a objectiu detectar i documentar possibles estructures antigues que poguessin veure's afectades per les obres, ja que el lloc on aquestes es desenvolupaven es troba inclòs en una "Zona d'Interès Arqueològic" d'un destacat valor, donat que es troba relacionat amb un sector històric molt important per a Barcelona. En el cas concret que ens ocupa, es formularen diverses hipòtesis de treball prèvies a la investigació, les quals, molt breument, feien referència a la presència d'estructures de diferents èpoques a la zona afectada. Les més significatives són:

- Es troba a l'*ager* de la ciutat romana.
- Es troba a l'antic camí de ronda de la Muralla Medieval.
- S'ha documentat la presència de les línies de bastions de la fortificació moderna de la ciutat.

2. SITUACIÓ GEOGRÀFICA

En un sentit ampli, la comarca del Barcelonès abarca el territori comprès entre la Mediterrània i la serralada Prelitoral ? concretament, l'àrea ocupada per la zona muntanyosa de Collserola? , i delimitat a l'est pel riu Besós i a l'oest pel Llobregat. Des d'un punt de vista morfològic, s'aprecien, per tant, dues grans unitats geogràfiques: la serra i el pla. Sobre aquest últim, el més extens del litoral català (Pla de Barcelona), hi descansa la ciutat de Barcelona, oberta al mar i protegida pel nord pel Tibidabo, la muntanya més alta de Collserola (612 mts). La serra de Sant Mateu a Llevant i el massís del Garraf a Ponent determinen les vies fluvials del Besós i el Llobregat com els accessos naturals a la plana sobre la que la ciutat es dissemina, ocupant una extensió d'1.754.900 hectàrees.

Les òptimes condicions climàtiques ? amb 16°C de mitjana, hiverns assolellats i estius suaus? , les particularitats estratègiques de la ciutat ? l'emplaçament de Collserola al Nord (amb una orientació paral·lela a la línia de la costa, a uns 8 km de distància) i Montjuïc al sud, que alçant-se suaument sobre la plana, cau brusquement sobre el mar, proporcionant així una ferma defensa del seu litoral? , i la seva favorable situació en la confluència de dos grans eixos de comunicacions que travessen la Catalunya central en direcció nord-sud (el Llobregat i la línia Besós-Congost-Ter), han afavorit el seu desenvolupament al llarg de la història i la seva acostumada funció com a capital. Aquestes circumstàncies expliquen que, des dels seus orígens al petit turó del Tàber (15 mts s.n.m.), el nucli romà aviat expandís els seus límits per la plana, que només veu alterada la seva monòtona configuració al Nord amb les modestes elevacions de Monterols, el Putget , la Creueta, el Carmel, la Muntanya Pelada i el Turó de la Peira.

En línies generals, ens trobem davant d'un territori amb una geomorfologia que és, en bona part, el producte final de l'acumulació sedimentària provinent de

les rieres, torrents i deltes dels rius propers, així com de sediments marins, ja que en els últims segles s'ha constatat que Barcelona ha guanyat terreny al mar. En aquesta plana, completament urbanitzada, hi destaquen tres zones clarament diferenciades: el nucli antic, que es correspon amb la ciutat romana primitiva sobre el Tàber i amb la muntanya de Montjuïc dominant-la des del sud; en segon lloc, els diversos ravals que s'originaren al voltant d'aquest nucli emmurallat i que el segle XIX acabaran absorbits per la ciutat; i, per últim, l'Eixample, amb carrers en disposició quadriculada, format el segle XIX seguint el "Pla Cerdà" i superant definitivament les muralles medievals que encotillaven el creixement urbanístic de la ciutat.

3. CONTEXT HISTÒRIC I INTERVENCIONS ANTERIORS

El lloc on s'ha desenvolupat la intervenció arqueològica se situa, com s'ha indicat anteriorment, als n°s 9-11 i 30 del carrer de Pelai, un dels centres turístics, comercials, de negocis i neuràlgics de Barcelona. Aquest carrer es troba en el punt de contacte dels districtes de l'Eixample i Ciutat Vella: l'Eixample envolta la ciutat vella i es fon amb els antics ravals i pobles del pla, ara barris de la gran ciutat.

L'origen de l'Eixample el trobem en l'espai del pla del Barcelonès que hi havia fora muralles, entre la ciutat i els pobles de la rodalia. Fins a començaments del segle XIX, l'espai entre les muralles medievals de Barcelona era prou ampli per acollir una ciutat que anava creixent, però es va tornar insuficient amb l'inici de la industrialització, les noves fàbriques i el creixement consegüent de la població. Entre el 1854 i 1858 s'aconsegueix enderrocar les muralles i un any més tard, al 1859, es accepta el ja mencionat "Pla Cerdà", una gran xarxa de carrers perpendiculars i travessers ? tots ells uniformes, excepte les dues vies esbiaixades superposades: la Diagonal i la Meridiana? , que es van començar a edificar al any 1863.

Per la seva part, la zona del districte de Ciutat Vella que ens ocupa, es troba situada al Casc Antic, l'extensió medieval de la ciutat, que atén a la necessitat d'agrupar una sèrie de barris, d'estructura medieval (SÁNCHEZ I POMÉS, 2001).

Ja en mencionat el fet que la intervenció es realitzava per l'interès de documentar la possible localització del camí de ronda extern de la muralla medieval de la ciutat, i el traçat d'uns dels bastions defensius de la fortificació moderna.

Com a conseqüència de un augment de població, lent però constant, vinculat a moments d'expansió econòmica que es produeix entre els segles IX-XII,

s'urbanitzà una part del territori que ocupava fora del recinte de les muralles romanes. Per tal de protegir aquests nous nuclis de població anomenats *vilanoves*, originats al voltant de centres d'ordre econòmic o religiós, es va començar a construir una nova línia defensiva. Aquesta construcció es va ampliar amb una segona fase acabada a mitjans del segle XIV essent el primer tram el construït a la Rambla. No obstant, el permanent creixement de població va plantejar la necessitat d'una tercera línia de muralla que aniria des de la Plaça Catalunya fins a les Reials Drassanes, passant pel carrer de Pelai, Ronda de Sant Antoni i Sant Pau.

Al segle XVII les necessitats defensives degudes a les noves tendències, com l'ús de la pólvora, van provocar la reforma al llarg de la muralla medieval amb la construcció d'una sèrie de baluards defensius.

Al segle XVIII un nou augment demogràfic de la ciutat, va provocar que s'enderroqués la major part de la línia de muralla medieval, de la qual encara se'n conserva algun tram corresponent al sector proper al mar i al Portal de Santa Madrona (AA.VV., 1992; DURÁN, 1972).

D'aquesta muralla medieval, amb totes les seves modificacions i baluards, se'n documenten alguns trams en algunes intervencions arqueològiques realitzades a la ciutat, properes a la zona tractada en aquesta intervenció, com són les efectuades a l'abril de 1994 (BACARIA, 1994), motivades per les obres de remodelació del tram del ferrocarril metropolità de Barcelona. Aquesta intervenció es va realitzar a la Plaça Universitat, enllaçant amb la Ronda Universitat i carrer Sant Antoni, amb una prolongació als carrers de Pelai i dels Tallers. Aquests treballs van documentar un dels segments del sector nord-est de la muralla de la ciutat, d'època tardomedieval, i les restes d'un dels baluards de la tercera línia de muralla, el *baluard dels Tallers*, que es va construir el 1697, i enderrocat al segle XVIII amb la resta de la muralla.

A l'any 2000 una altra intervenció al carrer Pelai va posar al descobert un tram de la muralla datada a finals del segle XIV i inicis del XV, construïda durant l'època de Pere III el Cerimoniós. A més de la muralla, també es va documentar una estructura de planta circular, i que fou interpretada com la sisena torre de la fortificació entre el Portal de l'Àngel i el portal de Tallers (FÀBREGAS, 2000).

També al carrer Pelai, al febrer de 2002 (ARTIGUES, CABALLERO, 2002), es va posar al descobert un altre tram de la mateixa muralla, a més d'una altra torre circular, que es podria relacionar, segons els directors de la intervenció, amb una de les torres que guardaven l'entrada a la ciutat per la porta de Canaletes. Igualment aparegué el talús de la muralla.

Finalment, en una intervenció realitzada una mica més lluny de la zona que ens ocupa, a la Plaça de Catalunya amb carrer Fontanella, duta a terme entre els mesos de gener i març de 2002 (SUAU, 2002), es van documentar dos trams de murs d'època medieval, com a part de les restes de fonamentació de dues torres associades al llenç de muralla aixecada a mitjans del segle XIV, tradicionalment atribuïda a Jaume I.

Es va documentar també en aquesta intervenció les restes d'un tram de mur identificat com un dels baluards defensius bastit un cop acabada la Guerra dels Segadors (1652), davant del portal de l'Àngel (estructura de característiques similars al *baluard dels Tallers*). Així mateix amb les restes d'un altre element d'aparell constructiu similar a l'identificat com a baluard, però la ubicació no està reflectida a la documentació històrica.

4. METODOLOGIA DE TREBALL

Per a aconseguir els objectius marcats és necessari adoptar una metodologia sistemàtica i que se'ls adeqüi. En relació amb la metodologia de registre, la seqüència estratigràfica s'estableix amb el propòsit d'entendre la formació, delimitació, estructuració i ordre de deposició dels diferents estrats. De la mateixa manera, ajuda a interpretar els diversos processos sedimentaris i postdeposicionals que s'han anat produint al llarg del temps a la zona afectada. Sota aquestes premisses, s'ha establert un registre detallat dels diferents estrats que configuren la zona intervinguda utilitzant per a fer-ho el sistema d' "Unitats Estratigràfiques" (U.E.), que es pot seguir a E.C. HARRIS (1990) i A. CARANDINI (1997), sistema acceptat àmpliament i secundat a Catalunya des de fa tres dècades (TRÓCOLI I SOSPEDRA, 1992). Aquest mètode permet analitzar de forma individualitzada cadascuna de les incidències que afecten la seqüència estratigràfica. La caracterització de les diferents unitats estratigràfiques es detalla en una fitxa. Aquí s'hi registren tots els paràmetres que permeten la seva correcta identificació i descripció, així com també la seva relació física respecte a la resta de les unitats estratigràfiques del jaciment.

La identificació d'una U.E. s'estableix mantenint l'ordre estricte d'aparició durant el procés d'excavació i es duu a terme generalment utilitzant una clau de tres dígits, començant tota la seqüència numèrica per el número 100. A sota de la rasa s'han diferenciat les distintes unitats estratigràfiques (UU.EE. 101, 102...). Aquesta forma de procedir s'utilitza amb la finalitat d'evitar qualsevol alteració de la seqüència numèrica o algun tipus d'interferència en cas que, durant el procés, sorgeixi una estratigrafia complexa que obligui a acumular unitats estratigràfiques.

Quant al mètode d'intervenció immediata respecte als treballs que s'estaven realitzant, hem seguit el del control visual directe. La tasca d'excavació de les

rases esmentades s'ha dut a terme seguint la metodologia habitual d'utilització del martell pneumàtic per a aixecar el paviment de lloses i rajoles i la seva preparació de morter; i, en segon lloc, l'ús del pic i la pala per a practicar el buidatge del reompliment de les rases fins a trobar la profunditat desitjada, uns 70 cm en aquest cas. L'arqueòleg director estigué present durant tot el període d'obertura de les rases, observant el sediment extret amb la finalitat de recuperar les restes de ceràmica, ós, metall, o de qualsevol altra naturalesa, que poguessin sortir. La documentació de la intervenció es completa amb les fitxes de les unitats estratigràfiques trobades, i un registre gràfic, que inclou documentació planimètrica i una selecció fotogràfica de les evidències més representatives del desenvolupament de l'excavació. Malgrat tot, hem d'indicar que aquesta documentació gràfica és bastant reduïda, ja que, com es comenta a l'apartat 5 (Treballs realitzats. Descripció i Interpretació) els resultats han estat escassos.

5. TREBALLS REALITZATS. DESCRIPCIÓ I INTERPRETACIÓ

L'obra de canalització en rasa per a estendre el cable elèctric de baixa tensió comprenia un tram total de 60 mts, entre els números 9-11 del carrer de Pelai. L'objectiu era connectar amb els tubulars que portaven a l'E.T. corresponent, instal·lats amb anterioritat al número 30 del mateix carrer, per la qual cosa no va ser necessari fer l'encreuament del mateix.

L'actuació arqueològica se centrà, per una banda, en el control visual de la realització dels diferents trams de rasa per part de l'empresa adjudicatària i, per altra banda, en l'excavació manual per part de la direcció tècnica quan les característiques del sediment extret així ho exigien.

Les obres s'iniciaren el dia 30 de juny al número 11 en direcció al 9. Es van obrir els 60 metres de rasa d'una vegada. D'aquesta forma, el dia 2 de juliol estava oberta tota la rasa. Per aquest motiu, es va creure oportú considerar tot el tram de 60 metres, inclòs el petit tram del número 30, com la mateixa rasa: la Rasa 100.

RASA 100

Tram que va des del núm. 9 del carrer de Pelai fins al núm. 11 en direcció NW-SE. Té una longitud aproximada de 60 mts i 60-70 cm de profunditat per 40 cm d'amplada; es va obrir a la vorera del carrer, a uns 2,60 mts. de la línia de façana actual **(Fotografia 1)**.

L'estratigrafia constava d'un nivell de paviment format per rajoles panot (20x20x4) fabricades amb ciment i la preparació de formigó, amb 30-40 cm de potència en total (U.E. 201), i un reompliment de sauló de 40-50 cm (U.E. 202) **(Fotografia 2)**. Aquest sediment, és l'habitual en el farciment de rases realitzades

per a la instal·lació de diferents xarxes subterrànies. Es tracta d'un sediment sorrenc, de color vermellós barrejat amb paquets irregulars d'argila vermella, a més d'elements actuals, principalment restes de runa constructiva. A la cota necessària per a introduir la canalització hi anaren apareixent una sèrie de serveis anteriors (aigua, electricitat, fibra òptica) tant en sentit longitudinal com perpendicular a la direcció de la rasa, amb la qual cosa la hipòtesis inicial relativa a l'existència d'estructures arqueològiques s'anava contrastant negativament en relació amb la cota esmentada de 60-70 cm.

El tram de rasa que es va obrir a l'altre costat del carrer (en el número 30) **(Fotografia 3)**, comptava amb les mateixes característiques que les ja descrites, amb l'existència del servei de tubulars per a la introducció de cables, efectuat amb anterioritat a l'obra que motiva aquesta memòria.

6. CONCLUSIONS

Aquesta intervenció arqueològica, realitzada al carrer de Pelai, 9-11, 30, tenia com a fites descobrir i documentar possibles restes arqueològiques conservades durant les obres que l'empresa FECSA-ENDESA tenia previst d'efectuar per a la realització de la canalització en rasa d'una línia elèctrica subterrània de baixa tensió.

En aquest sentit, i com ja ha quedat reflectit implícitament a l'apartat anterior, hem de concloure que els resultats han estat negatius. D'una banda, un dels elements que més ha condicionat el volum nul de dades arqueològiques obtingues ha estat l'escassa profunditat a la que s'ha instal·lat la canalització (70 cm), que se suma als reduïts 40 cm d'amplada de què constava la rasa. A això se li ha d'afegir la presència d'altres serveis (aigua, electricitat, fibra òptica), instal·lats amb anterioritat i que mantenien una cota similar a la requerida per a aquesta obra; i també el fet de tractar-se d'una excavació preventiva de caràcter molt localitzat i parcial. Tot això ha fet impossible documentar algun tipus de resta constructiva relacionada amb l'ocupació romana, medieval o moderna, que sabem que en el passat es produí en aquest sector de Barcelona, i per tant només podem afegir que els resultats d'aquesta intervenció difícilment poden aportar respostes als interrogants plantejats al voltant del poblament i l'urbanisme de la ciutat al llarg d'aquestes etapes de la seva història.

7. FITXES D'UNITATS ESTRATIGRÀFIQUES

Fitxa d'Unitat Estratigràfica				UE : 101	
Sector: Rasa 100		Fase:		Cronologia: Segle XX	
DEFINICIÓ :	Paviment del carrer actual.				
DESCRIPCIÓ :	Superficial format per rajoles panot (20x20x4) fabricades amb ciment i la preparació de formigó que la sustenta, de uns 30 cm de potència en total.				
MATERIAL DIRECTOR :					
SEQÜÈNCIA FÍSICA :	Igual a		Equivalent a		
	Rebleix a		Es reblert per		
	Cobreix a		Es cobert per		102
	Talla a		Tallat per		
	Es recolza a		Se li recolza		
	S'entrega a		Se li entrega		

Fitxa d'Unitat Estratigràfica				UE : 102	
Sector: Rasa 100		Fase:		Cronologia: Segle XX	
DEFINICIÓ :	Rebliment modern de rases de serveis recents.				
DESCRIPCIÓ :	Sauló de color vermellós barrejat amb abundants paquets d'argila vermella, a més d'elements actuals (restes de runa constructiva) de 40-50 cm de potència total.				
MATERIAL DIRECTOR :					
SEQÜÈNCIA FÍSICA :	Igual a		Equivalent a		
	Rebleix a		Es reblert per		
	Cobreix a		Es cobert per		101
	Talla a		Tallat per		
	Es recolza a		Se li recolza		
	S'entrega a		Se li entrega		

8. BIBLIOGRAFIA

AA.VV. (1992): *La ciutat consolidada (segles XIV-XV)*. Història de Barcelona, Vol. III, Barcelona.

ARTIGUES CONESA, Pere Lluís; CABALLERO CRUELLS, Miquel (2002): *Memòria del seguiment arqueològic de la construcció d'un ascensor dels Ferrocarrils de la Generalitat de Catalunya davant al C/ Pelai número 62 (Barcelona, Barcelonès)*, Arxiu del "Servei d'Arqueologia Urbana de la Ciutat de Barcelona", Barcelona, Memòria inèdita.

BACARIA, Albert (1994): *Informe-Memòria del seguiment arqueològic de la Plaça Universitat de Barcelona*. Arxiu del "Servei d'Arqueologia Urbana de la Ciutat de Barcelona", Barcelona, Informe inèdit.

CARANDINI, A. (1997): *Historias en la Tierra. Manual de excavación arqueológica*. Ed. Crítica, Barcelona.

DURÁN I SANPERE, A. (1972): *La ciutat al llarg de les seves muralles. Viatge entorn de la darrera muralla*. Barcelona i la seva història, Vol I, Barcelona.

FÀBREGAS I ESPADALER, Marta (2000): *Memòria de l'excavació arqueològica d'urgència al carrer Pelai (Barcelona)*, Arxiu del "Servei d'Arqueologia Urbana de la Ciutat de Barcelona", Barcelona, Memòria inèdita.

HARRIS, E. C. (1990): *Principios de estratigrafía arqueológica*, Ed. Crítica, Barcelona.

SÁNCHEZ, Alicia i POMÉS, María (2001): *Historia de Barcelona. De los orígenes a la actualidad*. Editorial Optima, Barcelona.

SUAU, Laura (2002): *Memòria de la intervenció a la Plaça de Catalunya: C/ Fontanella (Barcelona)*. Arxiu del "Servei d'Arqueologia Urbana de la Ciutat de Barcelona", Barcelona, Informe inèdit.

TRÓCOLI, ISABEL G. Y SOSPEDRA, RAFEL (Eds.) (1992): *Harris Matrix. Sistemes de registre en Arqueologia (2 vols.)*, Pagès Editors, Lleida.

DOCUMENTACIÓ FOTOGRÀFICA

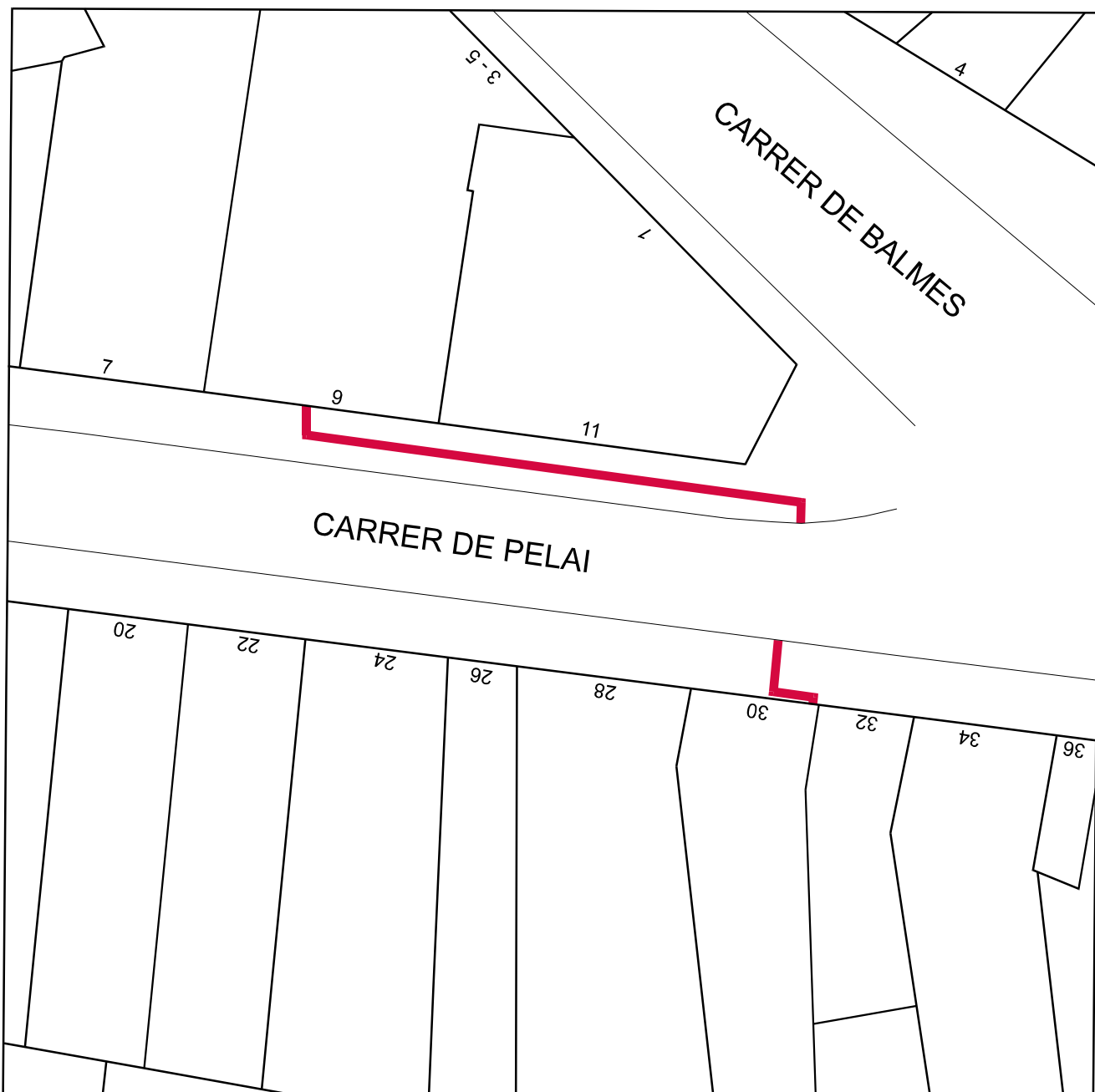
FOTOGRAFIA 1: Vista general de la Rasa 100, en carrer de Pelai, 9-11.

FOTOGRAFIA 2: Estratigrafia de la Rasa 100.

FOTOGRAFIA 3: Tram de la Rasa 100 al número 30 del carrer de Pelai.

 Situació de la Rasa

